

Juryrapport Robert Lemm

Jorge Luis Borges heeft eens in een lezing een paar bekoorlijke en minder bekoorlijke kanten van het Spaans aangegeven. ‘Het Spaans,’ zegt hij, ‘heeft iets voor op andere talen. Als je in een andere taal ook maar de geringste fout maakt, ben je al meteen onbegrijpelijk. In het Spaans daarentegen kun je een woord stukslaan en nog begrijpt iedereen je.’ Vervolgens noemt hij het Italiaans als de enige andere hem bekende taal die zich laat maltrakteren zonder dat dit al te zeer ten koste gaat van de begripelijkheid.

De veeltalige Argentijn kent geen Nederlands, maar wij kunnen los van hem vaststellen dat onze taal níet met zich laat sollen zonder onherstelbare schade aan de begripelijkheid of de schoonheid. ‘Dat luistert nauw’, is een typisch Hollandse uitdrukking, omdat alles in het Nederlands nauw luistert.

Borges betreurt in dezelfde lezing een beetje het staccato-karakter van het Spaans. ‘Het spaans,’ zegt hij, ‘rolt niet. Je hebt het gevoel dat ieder woord een op zich staand blok is en nauwelijks aansluit bij de rest van de zin.’ Toch diep tevreden besluit hij met een ode aan de heldere klank van het Spaans. ‘Er is,’ aldus Borges, ‘geen taal die de sonoriteit van het Latijn zozeer benadert als het spaans.’

Het Spaans bezit dus, als we op de woorden van een van zijn meesters mogen afgaan – en dat mogen we – een aantal kenmerken die het Nederlands veel minder heeft: helderheid, reliëf, nonchalance. En toch gaat de Martinus Nijhoffprijs voor vertalingen in het Nederlands dit jaar voor de derde maal in wat manke successie naar een vertaler uit het Spaans: Robert Lemm. Lemm kent Borges. Hij heeft, weet de jury, juist de laatste hand gelegd aan de vertaling van een bloemlezing Borges-poëzie. De bovenstaande woorden zullen hem wellicht vertrouwd in de oren klinken.

Lemm heeft niet zo’n moeite met dat sonore, monolithische, losse. Hij weet de heuvels van het Spaans best te bedwingen. Sterker: de jury heeft de indruk dat waar geen heuvels zijn, Robert Lemm ze graag eigenhandig zou opwerpen. Aan de vlakke en matheid, aan de benauwde kanten van het nauw-luisterende heeft hij, te oordelen naar zijn wijze van vertalen, een broertje dood. Exactheid is bij hem geen synoniem voor voorzichtigheid.

Lemm mag dan het tegendeel van een benauwd vertaler zijn, hij is daarmee niet lichtvaardig. Zijn stijl is eigenzinnig, maar welbewust. Hij staat boven zijn stof, kan zijn oplossingen verantwoorden. Zo doemt het paradoxale beeld op van gewaagde zorgvuldigheid of, andersom, van accurate lef.

Het is bekend: waar honderd vertalers zich over dezelfde literaire tekst buigen, krijgt men honderd nieuwe teksten. Daarvan zijn meestal enkele aantoonbaar de beste, al lopen ook die onderling uiteen. Iedere vertaler beschikt nu eenmaal – net als iedere schrijver – over zijn eigen specifieke woordenschat en kennis. Hij heeft óók zijn hartstochten en allergieën. Bij de keuze van woorden, beelden en nuances laten die zich niet loochenen, al moet de vertaler proberen zich de allergieën en hartstochten van de schrijver aan te meten.

Dat laatste lukt Lemm uitstekend. Soms lijkt het zelfs of hij een mateloos plezier heeft in het weergeven van hartstochten en allergieën. Dan heeft hij de neiging

de meester bij wie hij in het gelid moet lopen aan te dikken en last hij – tot gemak van de lezer – een bescheiden noot of een onbescheiden commentaar in. Een ‘heel lange reis’ wordt dan een ‘uiterst langdurige reis’, iets wat ‘nogal tegenstaat’ zwelt aan tot ‘stierlijk vervelend’ en ‘magie’ wordt ‘magisch gedoe’.

Op aanstellers en snobs hééft Lemm het kennelijk niet, gezien zijn vergaloppering op bladzijde 33 van *Barokconcert*. Boeken die in het Spaans ‘altijd een sieraad zijn voor de bibliotheek’ worden in het Nederlands boeken die ‘het in een bibliotheek altijd zo goed doen’. Dat is niet hetzelfde... Het gaat hier om één van de weinige echte betekenisfouten die men in de vertaling van *Concierto Barroco* zal aantreffen. De jury zou aan de hand van vele voorbeelden kunnen illustreren dat Lemms horzelachtige betrokkenheid bij de tekst doorgaans juist resulteert in perfecte vondsten.

Robert Lemm heeft tot nu toe, Borges niet meegerekend, vijf boeken vertaald. Zijn eerste vertaling verscheen in 1974. Het was *Tristana*, van de klassiek geworden Spanjaard Benito Pérez Galdós. Een jaar later komt *Het labyrint der eenzaamheid* uit, van Octavio Paz, de dichter/essayist die ook een van 1971 daterende verhandeling over het vertalen van poëzie op zijn naam heeft staan, met als titel *Vertaling: letterkunde en letterlijkheid*. Voor iedereen uit het vak is dit een veelbetekenende titel. Een goede vertaling moet letterkundige én letterlijke kwaliteiten hebben, die overeenkomen met de boven gehanteerde, meer psychologische kwaliteiten lef en zorgvuldigheid. De Mexicaan kan tevreden zijn over de Hollandse vertaler van *Het labyrint der eenzaamheid*.

In 1975 komen, in de derde vertaling van Robert Lemm, de memoires van Pablo Neruda uit. Het Nederlands wedijvert met het sensuele Spaans van de Chileen. Ook *Obscene nachtvogel* van José Donoso, dat een jaar later uitkomt, is zwierig én precies vertaald. Waar deze typisch Latijns-Amerikaanse pil van 508 bladzijden de gelegenheid biedt tot vertaalgeintjes, grijpt Lemm de kans met beide handen aan. Het woord ‘secundair, vaak geuit in verband met vertalers, is bij hem niet van toepassing.’

De jury was intussen zeer nieuwsgierig naar de vertaling van *Concierto Barroco*, van de Cubaan Alejo Carpentier. Deze novelle stelt de vertaler voor wel heel grote problemen. Er ligt een welhaast muzikale structuur aan ten grondslag die in het Nederlands, zonder lachwekkende taal uit te slaan, moeilijk over te brengen is.

Barokconcert vertelt het verhaal van een rijke Mexicaan die met zijn knecht naar Europa trekt. In Venetië komt hij terecht in het carnaval dat hij, verkleed als Montezuma, de door Hernan Cortés vermoorde laatste vorst van de Azteken, meeviert. Hij ontmoet de componisten Vivaldi, Domenico Scarlatti en Händel. (Deze drie schijnen elkaar inderdaad ooit ontmoet te hebben). Met name Vivaldi is diep onder de indruk van de Montezuma-geschiedenis die de Mexicaan hun vertelt. Hij zal er een onbekend gebleven, volgens Carpentier – ook een bekwaam musicoloog – eventueel te reconstrueren opera op baseren. De gedachte achter de geestdrift van Vivaldi is dat de Apollo's, Orpheussen en andere helden uit de klassieke oudheid hun deel wel hebben gehad en dat in de Nieuwe Wereld een enorm terrein braak ligt...

De structuur en de stijl van het boek trachten de titel, *Barokconcert*, met verbale middelen te evenaren. Ook het taalgebruik is barok, wat onder meer inhoudt

dat archaische en eigentijdse termen door elkaar gebruikt worden. In het boek schuiven verschillende tijden ineem, want op een gegeven moment blaast ook Louis Armstrong zijn partij mee. Moeilijk te achterhalen zijn situaties, feiten en voorwerpen waarmee men niet dagelijks te maken heeft. Ze zijn achteloos in de tekst verwerkt, maar de vertaler moet weten waar het om gaat wil hij het juiste woord vinden. De jury heeft geen reden eraan te twijfelen dat Robert Lemm, als consciëntieus vertaler, gokken achterwege heeft gelaten en waar nodig zijn toevlucht heeft genomen tot deskundigen.

De vertaling bleek voortreffelijk. Zo voortreffelijk dat de jury, als bekend, unaniem besloot hem voor de Martinus Nijhoffprijs 1979 voor te dragen. Zij wil in deze bekroning met nadruk ook zijn vorige vertalingen betrekken. Een bescheiden inkijs in de vertaling van *Concierto Barroco* moge een ieder van de juistheid van deze beslissing overtuigen.

In de Spaanse – dus ook in de Nederlandse – tekst is het gebruik van alliteratie, rijm en vrij strenge ritmiek van wezenlijk belang. Nu leent het Nederlands zich, in tegenstelling tot het Spaans, niet tot klinkerrijm, of assonantie. Volrijm gaat beter. Maar als men daar te scheutig mee is, wordt de tekst snel geforceerd en vermoeiend. Lemm compenseert deze gedwongen intoming door een overvloedig subtiel gebruik van alliteratie. Soms ook herhaalt hij een woord om een ritmisch effect te verkrijgen.

Het begin van de Nederlandse tekst luidt – en let u op de terloopse rijmen: ‘Van zilver de slanke messen, van zilver de ranke vorken; van zilver de dienborden waar de boom van zilverwerk in de holte van hun zilver het nat van het gebraad vergaarde; van zilver de fruitschalen van drie ronde bladen die bekroond werden door een granaatappel van zilver; van zilver de visschotels, elk met een zilveren zeebarbeel opbollend uit een krans van zeewier; van zilver de zoutstrooiers, van zilver de notenkrakers, van zilver de bokalen, van zilver de met initialen verluchte lepeltjes...’

De precisie van Robert Lemm als vertaler blijkt vaak uit details die de oppervlakkige beoordelaar ontgaan. ‘Ropas de mejor ver’ – letterlijk: kleren beter om naar te kijken – worden ‘ooglijker dracht’. In het Nederlands van Lemm gaat iemand met de ‘godganse wereld’ naar bed, terwijl er in het Spaans staat ‘se acuesta con todo dios’ – letterlijk: met heel God. Een minder gedrevene was wellicht tevreden geweest met respectievelijk ‘mooie kleren’ en ‘iedereen’.

Het is de vraag wat Robert Lemm zou doen met vlakkere, minder kleurrijke teksten als hij ze moest vertalen. Zou hij ze eigenhandig hier en daar een verfje geven? In elk geval voelt hij zich bij Pérez Galdós, Paz, Neruda, Donoso en Carpentier, alle vrij bloemrijke, zij het zeer uiteenlopende schrijvers, goed thuis. Hij benadert ze met respect, maar niet onderdanig. De jury hoopt dat hij nog vele boeken van zijn gading met evenveel allure in het Nederlands zal introduceren.

De jury:
Henk Mulder, voorzitter
Barber van de Pol
Marko Fondse

Adriaan Morriën
Peter Verstegen
Joan de Bie, secretaris